

Јелена Л. Петковић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за српски језик
Orcid: 0009-0008-1879-6066

**НАУЧНИ ПРЕСЕК ПРОБЛЕМАТИКЕ
СРПСКОГ ЈЕЗИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА У
ВРЕМЕНСКОМ ОПСЕГУ ОД ЧЕТВРТ ВЕКА²**
(Милош Ковачевић, *Погледи на српско језичко образовање*,
Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2023, 277 стр.)

Година 2024. представља вредан јубилеј у педагошком раду професора Милоша Ковачевића – 35 година откако је објавио прве школске уџбенике српског језика за основну и средњу школу (Сарајево, 1989. године). Идеја да Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу објави његову монографију, под називом *Погледи на српско језичко образовање*, подстакнута је поменутом годишњицом. Ово остварење штампано је у оквиру едиције „Теорија и наука”, која припада библиотеци „Лингвистика и србистика”. Књигу је приредила Милка Николић тако што је изабрала студије професора Ковачевића које ће ући у састав ове публикације, осмислила њен концепт и написала поговор.

Монографију *Погледи на српско језичко образовање* чине три композиционе целине (поглавља) са ужим целинама (потпоглављима).

Прво поглавље (стр. 10–132), под називом „Српски језик и школа”, обухвата следеће уже целине: (1) Методички приступ хијерархизацији критеријума у настави језика; (2) Нови наставни програми за основну школу (настава српског језика); (3) Креативна настава граматике; (4) Морфолошки опис именица у граматикама; (5) Школска синтаксичка терминологија; (6) Интегрална стилистика у настави српског језика; (7) Уџбеници српскога језика у српским земљама.

Друго поглавље (стр. 134–201), које је названо „Српски језик и универзитет”, садржи ова потпоглавља: (1) Српски језик на српским универзитетима; (2) Српски језик на филолошким катедрама и ненаставничким факултетима; (3) Научно наслеђе Стевановићевог уџбеника синтаксе.

Трећу композициону целину (стр. 202–234), названу „Добри уџбеници”, чине следећа потпоглавља: (1) Уџбеник синтаксе – Радоје Симић,

1 jelenapetkovic75@gmail.com

2 Израда овог приказа финансирана је по Уговору о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада запослених у настави на акредитованим високошколским установама у 2024. години 451-03-65/2024-03/ 200198.

Српска граматика за средње школе (1996); (2) Уџбеник лексикологије – Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика* (2007); (3) Уџбеник стилистике – Марина Катнић Бакаршић, *Стилистика* (2001); (4) Уџбеник прагматике – Мирјана Мишковић Луковић, *Прагматика* (2015).

Од помоћних делова заступљени су: (1) „Уводна ријеч”, коју износи аутор (стр. 5–9); (2) поговор Милке Николић – „Погледи на српско језичко образовање Милоша Ковачевића” (стр. 235–257); (3) Библиографска напомена (стр. 258–260); (4) Регистар имена (стр. 261–266); (5) Подаци о аутору (стр. 267–273).

Истраживања професора Ковачевића која су уврштена у монографију, према концепту приређивача (поговор, стр. 236), настала су између 1996. и 2021. године, дакле, обухватају временски опсег од 25 година. Изабрано је 14 научних чланака на основу којих је формирано исто толико потпоглавља ове књиге, а који показују како је аутор критички сагледавао статус и перспективе српског језика на свим образовним нивоима. Објављивањем ове књиге његова ранија истраживања нашла су се у новом научном, просветном и друштеном контексту.

Аутор у „Уводној ријечи” објашњава како види релације између науке (лингвистике, србистике) и универзитетске наставе, у којој је 35 година учествовао као наставник, а затим, као креатор студијских (основних, мастер и докторских) програма и као ментор младим истраживачима:

Смисао рада на факултету јесте преношење научних знања студентима. Студенти треба да овладају темељним србистичким садржајима, како би у свом будућем раду те садржаје могли успјешно преносити ученицима основних и средњих школа. Уз то ти садржаји треба да буду научни по(дс) тицај онима који се одлуче [...] да одаберу наставно-научни или чисто научни пут. А та два пута, без обзира што имају факултетски студиј србистике као исто исходиште, битно се разликују. Онима који изаберу чисто наставни животни пут – ти садржаји ће бити и полазиште и циљ њихове наставне мисије. Полазиште као знање које су током студија стекли, циљ као задатак да то знање што успјешније пренесу својим ученицима. Онима који изаберу научни животни пут – ти садржаји биће полазиште у преиспитивањима њихове научне (не)утемељености. (стр. 5)

Истраживања укључена у ову књигу обухватају: (1) три нивоа образовања – доуниверзитетски (школски), универзитетски и послеуниверзитетски ниво (научно усавршавање младих стручњака односно истраживача); (2) општа питања образовања – наставни садржаји и њихова научна утемељеност, стандарди квалитета уџбеника, теорија и пракса наставе српског језика. Научни налази, уз одговарајуће методичке препоруке, по којима је ово дело препознатљиво, могу да обједине све учеснике просвете, тј. креаторе наставних програма, ауторе уџбеника, школске и универзитетске наставнике, младе стручњаке на докторским студијама и постдокторским усавршавањима.

По речима приређивача, ова публикација осмишљена је тако да читаоцима пружи шире увиде у концепцију језичког образовања, интегрисану у дела професора Ковачевића (поговор, стр. 236). Поменуто

концепцију чине следеће тематско-проблемске области: (1) настава и методика наставе српског језика; (2) лингвистичке основе наставе српског језика; (3) уџбеници (школски и универзитетски); (4) статус српског језика на српским универзитетима; (5) научно усавршавање младих филолога.

Укратко ћемо представити садржај књиге *Погледи на српско језичко образовање*. У студији која отвара монографију сагледава се концепт савремене методике наставе српског језика као интердисциплинарне науке, која превазилази оквире специјалне дидактике. Указује се да је методика као наука специфична по својој методологији. Реч је о тзв. наставној методологији, која „не може бити изван научне књижевне и лингвистичке методологије, јер су јој оне готово супсумиране”, међутим, методика „управо својом дидактичком компонентом надограђује ту научну методологију” (стр. 12).

Анализирајући нове основношколске програме за старије разреде (у наредном потпоглављу) аутор показује да критеријум научности представља кључни квалитет наставног програма на свим образовним нивоима. Научност се односи не само на селекцију програмских садржаја него и на метајезички аспект, који се огледа у терминологији. Посебна пажња посвећује се програмском захтеву да се ученицима језик представи и тумачи као систем:

[...] захтјев системности укључује 1) језик који се описује, што ће рећи српски књижевни или стандардни језик, и 2) језик којим се описује, тј. метајезик, језик научног описа стандардног језика. Та два аспекта морају нужно бити хармонизована, јер уколико се у анализу не укључе релевантне компоненте система, није могуће извршити његову квалитетну системску анализу. На општелингвистички план пренесено, то значи да од избора са парадигматске зависи структура синтагматске осе или осе комбинације. (стр. 24)

Према виђењу професора Ковачевића, савремену наставу граматике, осим неизоставног принципа научности, одликује креативност наставника, којом се подстиче ученичка креативност. На примеру наставних садржаја о глаголским облицима показано је како се може методички осмислити креативна настава граматике. Препорука која је дата за наставу граматике може се применити уопште у настави језика: један од методички најфункционалнијих начина да се настава језика (граматика, лексикологија) учини стваралачком јесте да се успостави корелација са наставом књижевности.

Разматрање посвећено интегралној стилистици пружа наставницима модел за повезивање наставе језика и књижевности. Након приказа историјата и теоријских основа интегралне стилистике (која обједињује лингвистичку и литерарну стилистику), аутор наводи и објашњава примере примењиве у настави, а зановане на примени интегралности стилистичког приступа.

Незаобилазну тему србистичке (сербокроатистичке) граматичке литературе представља морфолошки опис именица. У српском

(српскохрватском) језику заступљен је једино описно-нормативни тип граматике, који се одликује слабијим представљањем теоријског аспекта граматичких проблема. Анализа корпуса довела је до следећих налаза: (1) *Грамаџика српскохрватског језика за странце* (1990) Павице Мразовић и Зоре Вукадиновић потпуно се одваја и од семантичке типологије именица карактеристичне за остале граматике; (2) остале граматике међусобно се разликују једино у начину примене двају критеријума за семантичку класификацију именица – значење „(не)опипљивости” и лексичко значење именице; (3) *Приручна грамаџика хрватског књижевног језика* (1979) Еугеније Барић и коаутора одликује се најјаснијим и најдоследнијим спровођењем критеријума типологије. Аутор закључује да се подела именица према наставку генитива једнине на три врсте (*a*-врсту, *e*-врсту и *i*-врсту) може сматрати методолошки најутемељенијом јер се с њеним основним критеријумом могу комбиновати допунски критеријуми – род и завршетак номинатива једнине. Тиме је омогућено издвајање свих специфичних проблема везаних за одређену потпарадигму унутар основног типа парадигме.

Разматрање школске синтаксичке терминологије које је уврштено у ову публикацију потиче из 1996. године. Како је посведочила претходно поменута анализа наставних програма за основну школу (а они су се појавили крајем друге деценије 21. века), школски синтаксички терминсистем није прошао кроз уочљивија унапређивања од тада до данас. Неповољности школске језичке терминологије најјасније се уочавају у уџбеницима, о чему се говори у завршном потпоглављу првог поглавља.

Лингвистички и методички квалитети школских и универзитетских уџбеника представљају значајну тему у истраживањима професора Ковачевића. Пример квалитетног уџбеника налази се трећем поглављу, које је посвећено уџбеничкој продукцији, а реч је о *Српској грамаџици за средње школе* (1996) Радоја Симића. Издвојене су следеће вредности поменутог дидактичког средства: (1) обрада граматичког садржаја одвија се поступно, тј. од једноставнијих према сложенијим категоријама, затим, од једнокритеријалне према вишекритеријалној анализи; (2) у свакој наредној лекцији истакнути су појмови и критеријуми који се надограђују, при чему се раније стечено знање прогресивно проширује и продубљује новим садржајима; (3) системске синтаксичке релације представљене су кроз анализу примера из различитих функционалних стилова; (4) избегава се репродукција наученог, насупрот томе, ученик се усмерава да на креативан начин потврди и прошири своје спознаје.

Синтаксички систем вероватно представља најзахтевнији садржај у настави српског језика и за наставника (који методички осмишљава обраду) и за ученика (који овладава синтаксичким знањима). Стога је посебно значајно потпоглавље у коме се преиспитује научно наслеђе универзитетског уџбеника синтаксе Михаила Стевановића – *Савремени српскохрватски језик (грамаџички системи и књижевнојезичка норма) II. Синтакса* (1969). Стевановићева синтаксичка решења упоређују се с

решењима: (1) у касније објављеним србистичким и/или сербокroatистичким студијама и монографијама; (2) у остварењу Предрага Пипера и коаутора – *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику* (2018). Анализа поменутог корпуса показује да је у последњих педесет година било значајних истраживачких резултата који су изменили многе Стевановићеве ставове о синтакси сложене реченице, међутим, поменута достигнућа нису укључена у *Синтаксу сложене реченице* П. Пипера и коаутора.

Професор Ковачевић је у разматрање научног наслеђа Стевановићевог уџбеника укључио и синтаксичке докторате, чиме је индиректно обухватио проблематику научних остварења младих филолога. Монографија *Погледи на српско језичко образовање* кроз сва потпоглавља пружа подршку напредовању истраживача у почетној фази каријере, што је остварено: (1) јасним идентификовањем и спецификавањем научних феномена и проблема, а затим и њиховом критеријалном разрадом; (2) вођењем читаоца кроз све кораке анализе, рефлексије, евалуације и синтезе при испитивању издвојених феномена и проблема; (3) конкретним саветима како да се поступа у отклањању неприхватљивих научних решења.

„Квалитет уџбеника и стручна подршка наставницима – представљају заједничке компоненте (константе) којима је Ковачевић објединио сва потпоглавља ове монографије” (поговор, стр. 246–247). Примери научно и педагошки вредних универзитетских уџбеника налазе се у трећем поглављу, које омогућава да се дође до смерница за конципирање универзитетских извора знања: (1) треба презентовати идентитет научне дисциплине којој уџбеник припада, што се постиже кроз – термилошки систем, природу чињеничног знања конкретне дисциплине, методолошке процедуре и теоријске моделе; (2) погодно је изабрати одговарајући узорак градива – који омогућава почетнику да стекне базична знања, а да истовремено напреднији корисник прошири и стекне нова знања; (3) пожељно је да се на примерима покаже и објасни како се спроводе аналитичко-синтетичке процедуре у оквиру одређеног теоријског модела.

Смернице које се односе на универзитетске уџбенике значајне су и за креаторе студијских програма, као и за наставнике на универзитетима. Управо, унапређивање статуса србистике на српским универзитетима представља један од најзначајнијих домена у педагошком раду професора Ковачевића, што илуструју прво и друго потпоглавље у тематској целини „Српски језик и универзитет”. У овим, али и другим текстовима (академским и публицистичким) он је указивао на неопходност да се законски и практично обезбеди да србистичко образовање стекну студенти изван српске филологије: (1) на страним филологијама (будући наставници страних језика и преводиоци); (2) на студијама новинарства, права и драмске уметности; (3) на нефилолошким наставничким смеровима (будући учитељи и наставници нејезичких школских предмета); (4) на осталим факултетима (увођењем функционалне писмености).

Да закључимо. Монографија *Погледи на српско језичко образовање*, објављена 2023. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, обухвата научна виђења професора Милоша Ковачевића везана за науку и просвету у последње две и по деценије. Ова публикација пружа увид у његова залагања за доследно спровођење принципа научности у настави и уџбеницима српског језика на свим нивоима образовања. Стога ће књига *Погледи на српско језичко образовање* бити корисна младим истраживачима, наставницима, креаторима наставних програма и ауторима уџбеника на свим нивоима образовања, методичарима наставе, проучаваоцима морфологије, синтаксе, стилистике, као и многим другим читаоцима.